

2. *Surat İbrahim ve Surat el-Mü'minin, İm Peruş al-Celaleyn* (Yeruşalayim 1963). 3. *Kur'an im Peruş Celaleyn, Homer Tergil* (Yeruşalayim 1963). *Tefsîrû'l-Celâleyn*'den hareketle Yûnus, Şuarâ, Duhân ve Hucurât sûrelerinin tefsiridir. 4. *Tamim in the Period of Jahiliyya* (Jerusalem 1964). Müellifin doktora tezidir. 5. *el-Muhtâr min Zehâ'iri'l-mahfûzât* (*Mihâr perekim mi ktav-yad Araviyyim 'al Tekufat ha-Cahiliye ve reşit ha-İslam*) (Kudüs 1979), Kister'in, Arapça el yazmalarından seçtiği Câhiliye dönemiyle İslâmiyet'in ilk dönemlerine ait metinleri ihtiva eder.

Kister, İslâm öncesi Arap tarihine dair elde ettiği bazı arkeolojik kazılarla da desteklenen yeni ve orijinal bilgileri de ha çok makalelerinde ortaya koymuştur. Bu dönemle ilgili olarak Kureyş'in Câhiliye devrindeki dinî, siyasî ve sosyoekonomik rolü, Arabistan'ın değişik bölgelerinden Mekke'ye gelen gruplarla Arap kabilelerinin dönemin krallıklarıyla ilişkileri konularının tarihsel arka planını aydınlatmıştır. Bu bağlamda dönemin örf-âdet ve uygulamaları, önemli şahsiyetleri, Benî Erfide, Mudar, Hazrec ve Temîm gibi kabileler, Mekke, Hîre ve Tâif gibi şehirler, Makâm-ı İbrâhîm ve Kâbe duvarına asılan şiirler (muallakât) vb. konularda makaleler yazan Kister'in bu makalelerdeki tezleri, dönemle ilgili günümüzdeki oryantalist yaklaşımların önemli kaynaklarından biri kabul edilmektedir. Onun ilgilendiği konulardan biri de siyer-megâzî ile ilk dönem İslâm tarihine dair bazı olaylardır. Mekke dönemiyle alâkalı olarak Kister, Hz. Muhammed'in şahsiyeti, peygamberlik öncesi hayatıyla dinî tutum ve davranışları üzerine bir dizi makale yazmıştır. Dönemin ileri gelen şahsiyetlerinin biyografileri yanında siyer literatürü, Hz. Peygamber'in sünnetli doğması, bi'set öncesi tefekkür süreci, Hz. Hatice'nin oğulları gibi konularda da özgün makaleler yazan Kister Akabe biatları, Benî Nadîr, Benî Kurayza, Medine İslâm pazarı vb. bir yönüyle yahudi tarihini de ilgilendiren meseleler yanında Ebrehe'nin Mead ve özellikle Âmir b. Sa'saa kabilesine karşı düzenlediği Hulubân seferi ve Bi'rîmaüne faciası gibi konuları da işlemiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in yahudilerle ilişkilerinin siyasî ve sosyoekonomik dinamiklerini ortaya koymaya çalışmış, Medine yahudilerinin dinî ve kültürel eğilimlerine önem vermiştir. Onun bazı makalelerinde ise hicretin ilk aşırında meydana gelen önemli olaylara ışık tutulmuştur. Resûl-i Ekrem'in vefatını müteakip

ortaya çıkan isyanlarla Müseylime'nin peygamberlik iddiasını derinlemesine işleyen Kister, Hz. Peygamber sonrası İslâm inanç ve uygulamaları ve terimlerden hareketle yazdığı makalelerde müslüman toplumunun karakterini ortaya koyan siyasal ve sosyokültürel konuları araştırmıştır. Bu bağlamda İslâm'da kişinin farklı giyinmesine yüklenen sembolik anlam ve sarık, telbiye, isim koyma, Kur'an'a abdestsiz dokunma meselesi, toprak mülkiyeti, cihad, İslâm'da yönetim, sosyal ve dinî anlayışlar, receb ve şâban gibi kutsal zamanlarla Mekke-Medine ve Kudüs gibi kutsal mekânlarla ilgili makaleler yazmış, Kur'an ve hadislerden hareketle monoteist dinler karşısında İslâm kimliğinin tasarım tarihiyle de ilgilenmiştir. Bu literatür ışığında Hz. Âdem'e ve Kur'an'daki bazı âyetlere dair yorumlar yanında hadislerin kayda geçiş süreci, hadislerde dile getirilen bazı hususlarla İslâm geleneğinde yahudi kökenli rivayetlerin (İsrâiliyat) durumu üzerine araştırmalar yapmıştır. Kister'in otuz dokuz makalesi konu yakınlıklarına göre tasnif edilerek *Studies in Jâhiliyya and Early Islam* (London 1980), *Society and Religion from Jâhiliyya to Islam* (London 1990) ve *Concepts and Ideas at the Dawn of Islam* (Hampshire 1997) adıyla bir araya getirilmiştir. Bu makalelerden bir kısmı İbrânic'e çevrilerek *Mahkarim be-Hithavut ha-İslam* (İslâm'ın oluşum dönemine dair) adlı eserde yayımlanmıştır (Yeruşalayim 1999). Kister'in makalelerinin bir kısmı Türkçe'ye tercüme edilmiş, ilâhiyat araştırmalarına yer veren süreli yayınlarda neşredilmiştir. Müellifin *The Encyclopaedia of Islam* ve *Encyclopaedia of Qur'an* gibi ansiklopedilerde çok sayıda maddesi bulunmaktadır.

Kister, İslâm kültürüne ait iki önemli eserin tahkiki neşirini gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin zühd konusunu işlediği *Âdâbü's-şoḥbe* adlı eseridir (Jerusalem 1954). Müellifin yüksek lisans çalışması olan neşirde ilk dönem muhaddislerince rivayet edilen hadislerin bazıları tarafından iddia edildiği üzere uydurma olmadığını ortaya koymuş, bu yöndeki iddialara cevap vererek zühdün erken dönemlerden itibaren İslâm toplumunun önemli bir olgusu haline geldiğini ifade etmiştir (*Âdâbü's-şoḥbe*, s. 4-5, neşredenin girişi). Ayrıca Max Schloessinger'in neşrine başladığı, ancak tamamlamadığı Belâzûrî'nin *Ensâbü'l-eşraf*'ının IV. cildini notlarla zenginleştirerek yayımlamıştır (Jerusalem 1971).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Âdâbü's-şoḥbe* (nşr. M. J. Kister), Jerusalem 1954, neşredenin girişi, s. 1-8; Shaul Shaked, "M.Y. Kister ve Heker ha-İslam ha-Kadom", *Mahkarim be-Hithavut ha-İslam*, Yeruşalayim 1999, s. 11-17; "M. J. Kister: Bibliography", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, IX, Jerusalem 1987, s. I-V; M. J. Kister, "mi-Galisiya le-Terbut 'Arav", *İgeret ha-Akademya ha-Leumit ha-Visraelit le-Mada'im*, sy. 26 (2004), s. 19-23; R. Tottoli, "Meir J. Kister", *OM*, XC/2 (2010), s. 299-302; "Israel Prize", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, X, 759-765; "Kister, Meir J.", a.e., XII, 205; <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1218567> (27.08.2010); <http://www.kister.huji.ac.il> (08.12.2012); http://he.wikipedia.org/wiki/מאיר_יעקב_קיסטר (05.12.2012).

NUH ARSLANTAŞ

KİTÂB-ı MÜSTETÂB

(کتاب مستطاب)

II. Osman'a sunulan
ve yazarı bilinmeyen ıslahat lâyihası.

XVII. yüzyılda, Osmanlı devlet ve toplum düzeninde ortaya çıkan çeşitli bozuklukların sebeplerini ve bunların düzeltilmesi için izlenecek yolu belirlemek amacıyla kaleme alınan ıslahat risâlelerinin ilk örneklerinden biridir. Literatürde ilk defa İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından kullanılan lâiyhayı yayımlayan Yaşar Yücel bunun III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed ve II. Osman devirlerinde yaşamış, devşirme kökenli, Enderun mensubu, adı bilinmeyen bir kişi tarafından yazıldığını ve II. Osman'a sunulduğunu kaydetmiş, lâiyhada I. Ahmed'den "merhum" diye bahsedilmesi, on ikinci fasılın sonundaki şiirde II. Osman'ın adının geçmesi (Âfitâb-ı mülk ü zill-i Hak Osman Han / Halk-ı âlem sâye-i alinde buldular eman) ve, "Sultan Murad Han hazretlerinin zamanından beri yirmi beş yıldan mütecevazdır" ibaresinin yer alması gibi ipuçlarından hareketle eserin 1029 (1620) yılında yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Lâyiha yazarının ismini gizlemesini ise II. Osman'a başşehirde duyulan husumete bağlamıştır (Yücel, s. XX-XXIII).

Kısa bir giriş, on iki fasıl ve bir zeyilden oluşan lâyiha, öncelikle XVII. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan kriz döneminin karamsarlığı içinde kaleme alınmıştır. Diğer lâiyhalarda görüldüğü gibi bu lâiyhada da yazar, toplumdaki düzenin (nizâm-ı âlem) bozulmasına ve eski kanunların ihlâline yol açan gelişmelerin neler olduğunu anlatarak konuya girer. Ardından mevcut bozuklukların çözüm yollarıyla ilgili tekliflerini sıralar. *Koçî Bey Risâlesi*'nin ana kaynaklarından olduğu anlaşılan

eser temelde, “dâire-i adliyye” ve “kânûn-ı kadîm” kavramları esasına dayalı klasik siyaset anlayışına uygun bir özellik gösterir. Lâyihanın girişinde, değişen şartların ülkenin düzenini kargaşaya soktuğunu ve halkı infiale sürüklediğini belirten yazar iş başında bulunanların bu duruma nasıl çare bulabileceğini anlatır. Kendisi çözümler ve bozulmanın III. Murad’ın saltanat yıllarında (1574-1595) başladığı görüşündedir. O döneme kadar idareciler şeriata ve kanunlara riayet ediyor, adaleti gözetiyordu. III. Murad devrinden itibaren adalet bir yana bırakılmış, vezirler ve beyler birbirine düşmüş, kul taifesinin içine ecnebi (mesleğin dışından olanlar, devşirme olmayanlar) karıştırılmış ve makam sahipleri geleceğe dönük hiçbir ciddi tedbir almaz, günübürlük menfaatlerinden başka bir şey düşünmez hale gelmiştir.

Daha sonra bozuklukların ayrıntılı bir tahliline girilir. Burada devlet hazinesini zarara sokan sebeplerden birinin kul taifesinin sayıca çoğalması, diğerinin ise timar sisteminde dirliklerin hak sahiplerine verilmemesi ve rüşvetle iş görülmesi olduğu ileri sürülür. Ayrıca rüşvet ve kayırma yüzünden kânûn-ı kadîmden sapıldığı, devletin temel dayanakları olan iki ocağın (kul taifesi ve timarlılar) bozulmasıyla cephelerde başarısızlıkların meydana geldiği ifade edilir. Bozulan en önemli makamların başında ise vezirîâzamlık gelir. Eskiden herkes vezirîâzamdandan korkarken şimdi aksi vâkidir, dolayısıyla perişanlığın bir sebebi de idarecilerin vezirîâzamanın emirlerini dinlememeleri ve halka zulmetmeleridir. Sonuçta lâyiha yazarı bütün bozuklukları iyi bir vezirîâzamanın bulunmamasına bağlar. Bu sebeple padişahın, atalarının zamanında olduğu gibi doğru yolu gözeten bir idareci bulup vezirîâzam tayin etmesi şarttır. Kapı açılığı ve saray düzeni de bozulmuştur. Eskiden Endurun’da hizmet etmek üzere yetiştirilen iç oğlanları devşirme ve kul cinsinden seçilirken şimdi çoğu İstanbul’un şehir oğlanları, Türk, Kürt, Ermeni ve Çingene oğullarındandır.

Eserin zeylinde müellif din ve devlet işleriyle ilgili şu yedi soruyu ortaya koyar: 1. Askerî başarı elde edilemeyişinin sebepleri nelerdir; hükümdarın sefere çıkmaması bunda etkili midir? 2. Ordunun başarısızlığında kapıkulu sayısının artmasının rolü var mıdır? 3. Yeniçerilerin arasına karışan ecnebi ticaret ve zanaat erbabından zafer beklebilir mi? 4. Dirliklerin eski kanunlara aykırı biçimde gelişigüzel dağıtılmasının sebebi nedir? 5. Kul taifesinin

içine reâyâ çocukları, kul cinsinden olmayan Türk, Kürt, Çingene ve Acmeler hangi yolla katılmıştır? 6. Yeniçerilere ulûfeleri tamam verilirken sipahilerin ve diğerlerinin mültezimlerin kapısına, yahudiler gibi kâfirlerin eline düşürüldüğü doğru mudur? 7. Padişaha ait hasırların gelirlerinin eskisi gibi toplanamamasının sebepleri nelerdir? Sonuçta yanlış giden işlerin düzeltilmesi için yapılacaklar konusunda bazı tavsiyelerde bulunmaktadır.

Klasik Osmanlı siyaset ve devlet anlayışının temel alındığı *Kitâb-ı Müstetâb*, somut konular üzerinde durması yönünden pratik özelliğiyle dikkat çekmektedir ve teorik kısımları dışında Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Nushatü’s-selâtin* adlı eserinin başlattığı bir tarzın örneklerindedir. Eserin muhtevası Koçi Bey’in kendi lâyhalarında *Kitâb-ı Müstetâb* müellifinin bakış açısından, yönteminden ve düşüncelerinden yararlandığını ortaya koymaktadır. Risâlenin üç nüshası tesbit edilmiştir. Bilinen en eski nüsha Süleymaniye Kütüphanesi’nde kayıtlıdır (Hamidiye, nr. 983). Diğer iki nüsha Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ile (nr. 537) Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir (Fâtih, nr. 3514). Eserin bu nüshaları Yaşar Yücel tarafından karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır (*Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler, 1, Kitâb-ı Müstetâb*, Ankara 1974; *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb, Kitabı Mesâlihü’l-müslimin ve menâfi’i’l-mü’minin, Hırzû’l-mülûk*, Ankara 1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Koçi Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 2011; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 25; M. Tayyib Gökbilgin, “XVII. Asırda Osmanlı Devletinde İslahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Kâtip Çelebi”, *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1957, s. 197-218; Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988, Giriş, s. XX-XXIII; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, İstanbul 2001, s. 58; Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde: Osmanlıda Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 2010; Agâh Sırrı Levend, “Siyaset-nameler”, *TDAY Belleten* (1962), s. 190-191; Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Ar.Ott.*, VI (1980), s. 283-337; Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: İslahatnâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s. 309-310; Orhan M. Çolak, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, *a.e.*, I/2 (2003), s. 363-364.

MEHMET ÖZ

KİTÂBÜ’l-TEZKİRE

(bk. TEZKİRETÜ’l-KURTUBİ).

KLYAŞTORNIY, Sergey Grigoreviç
(1928-2014)

Rus şarkiyatçısı,
Türkolog.

4 Şubat 1928’de Beyaz Rusya’nın Gomel şehrinde doğdu. 1945-1950 yıllarında Leningrad Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi ile Yakınoğu ve Ortadoğu Tarihi Bölümü’nde öğrenim gördü. S. E. Malov, A. N. Bernştam, M. İ. Artamanov gibi Orta Asya tarihçilerinden ders aldı. 1950-1957 arasında Sovyet Jeoloji Enstitüsü’nün çeşitli bölümlerinde bibliyograf ve kütüphaneci olarak çalıştı. Bu sırada Türk dili ve Moğolca üzerine ihtisasını ilerletti. 1962’de “Drevnetyurskie runičeski pamyatniki kak istočnik po istorii Sredney Azii” (Orta Asya tarihi kaynağı olarak eski Türk runik yazılı anıtlar) adlı tezini A. N. Bernştam ve S. E. Malov’un rehberliğinde tamamladı. 1963’ten itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü Leningrad Bölümü’nde Türkoloji ve Moğol Dili Bölümü’nün başkanlığını yürüttü. 1969-2009 yıllarında Leningrad Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümü’nde, 1995-2009 arasında Saint Petersburg Devlet Üniversitesi Orta Asya ve Kafkasya Bölümü’nde, 1974-2012 yıllarında zaman zaman Kırgızistan Devlet Üniversitesi ile Kazakistan Devlet Pedagoji Üniversitesi’nde Türkoloji ve tarih dersleri verdi. Amerika, Polonya, Türkiye, Macaristan ve Azerbaycan’daki üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1992’de profesör oldu. 2005 yılında Indiana Üniversitesi International Altaistic Conference (IAC) tarafından altın madalya ile ödüllendirildi.

1947-1953 yıllarında A. N. Bernştam’ın öncülüğünde Sovyetler Birliği İlimler Akademisi tarafından düzenlenen Pamir-Fergana, 1949’da M. İ. Artamanov’un öncülüğünde Don-Volga boyu arkeoloji, 1954-1959 arasında N. M. Çernişov’un öncülüğünde Orta Asya jeoloji, 1960-1965 yıllarında Kırgızistan İlimler Akademisi Tarih, Arkeoloji ve Etnografi Enstitüsü, 1968-1973 Tuva-Sayan, 1969-1990 Moğolistan, 1991-1997 Kazakistan ve Kırgızistan, 1998-2002 Kırgızistan, 2003’te İrtiş bilimsel gezilerine katılarak bölgede yaşayan halkların dili ve edebiyatı, etnografyası, kültürü üzerine malzeme topladı. Kırgızistan İlimler Akademisi, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Kereşi Çoma Macaristan Oryantalistler Cemiyeti tarafından şeref üyeliğine ka-